

ZENONAS IVINSKIS
IR HENRYKAS ŁOWMIAŃSKIS:
POKYČIAI TARPUKARIO
MEDIEVISTIKOJE KAUNE
IR VILNIUJE ◉ *Rimvydas Petrauskas*

1932 m. Vilniuje ir Berlyne pasirodė dvi studijos, kurios smarkiai išsiskyrė to meto lenkiškos ir lietuviškos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istoriografijos fone. Vilniuje buvo išleistas antrasis Henryko Łowmiańskiego habilitacinio veikalo apie Lietuvos visuomenės ir valstybės ištakas tomas¹, Berlyne – Zenono Ivinskio daktaro disertacija (knyga vokiškai pasirodė po metų), skirta ankstyvajai Lietuvos valstiečių luomo istorijai². Abu šiuos skirtingus savo apimtimi ir, tiesą sakant, kokybę darbus (dešimt metų vyresnio Łowmiańskiego studija buvo nepalyginti brandesnė) vienijo bendras siekis pažvelgti į ankstyvąją LDK istorijos periodą iš naujos perspektyvos. Ši perspektyva buvo atgarsis Europos medievistikoje po Pirmojo pasaulinio karo vis labiau įsitvirtinančios tendencijos, istoriją pasakoti kaip integralią visuomenės istoriją. Ypač gerai tokia tyrimų strategija atsiskleidė „Analų“ žurnalo (1929 m.) steigėjų Marco Blocho ir Lucieno Febvre'o tekstuose³, kuriuos vienijo siekis tradicinę politinę ar teisinę-institucijų istoriją pakeisti visuomenės – kaip tam tikros socialinės sistemos – tyrimu. Istorinės analizės objektu tapo įvairių istorinių laikotarpių socialinės grupės, kurios nagrinėtos iš skirtingų (socialinio, ekonominio, politinio, kultūros istorijos) požiūrio taškų, drauge konstatuojant, kad visos šios sritys glaudžiai susijusios tarpusavyje, o pokyčiai vienoje srityje neišvengimai sukelia slinktis kitose. Senąjį priežastinį aiškinimą pakeitė kompleksinis-sisteminis požiūris į visuomenės raidą, didelį dėmesį skiriant žmonių pasaulėžiūros klausimui. Aišku, „Analai“ buvo pernelyg nauja ir dar neįtakinga kryptis, kad būtų galėjusi paveikti Łowmiańską ir Ivinskį. Žymiai svarbiau buvo tai, kad panašios idėjos (galbūt ne visuomet taip sklandžiai suformuluotos kaip Marko Blocho) sklandė įvairiose šalyse ir skirtingose istorinėse disciplinose: galima prisiminti vokiečių literatūrologą Ernstą Curtius'ą, olandų ir belgų medievistus Johaną Huizingą ir Henri Pirenne'ą

¹ *Łowmiański H.* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. T. 1–2. Wilno, 1931–1932. Dalis pakartota: *Łowmiański H.* Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poznań, 1983, s. 11–347.

² *Ivinskis Z.* Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts (Historische Studien H. 236). Berlin, 1933.

³ Apie ją žr. *Burke P.* The French Historical Revolution. The Annales School, 1929–1989. Cambridge, 1990; *Гуревич А. Я.* Исторически синтез и Школа „Анналов“. Москва, 1993.

ar vokiečių istorinės geografijos Leipcigo mokyklą⁴. Nors nei Łowmiański, nei Ivinskis savo studijų įvaduose ar kituose tekstuose nepalikto platesnių komentarų apie istoriografijos mokymąsi, galima manyti, kad abu juos smarkiai paveikė studijos užsienyje: Łowmiańskiego Paryžiuje, o Ivinskio Berlyne.

Minėtos knygos atsirado savarankiškai viena nuo kitos anksčiau, abu autoriai preliminarų įžvalgų šiomis temomis paskelbę nebuvo. Apie Łowmiańskiego studiją Ivinskis sužinojo jau baigdamas rengti disertaciją. Šią mokslo naujieną jam pranešė ilgametis konsultantas Konstantinas Jablonskis, – neseniai paskelbtas judviejų susirašinėjimas neblogai perteikia jaunojo Ivinskio klaidžiojimus medievistikos labirintuose⁵. Nepaisant išsilavinimo spragų, Ivinskio disertacijos tekste jau buvo matyti naujoviško, šį istoriką vėliau visuomet išskiriančio kompleksinio požiūrio į tyrimo objektą apraiškos⁶. Pasirinkęs valstiečių istorijos problematiką, Ivinskis ne tik radikaliai atsiribojo nuo to meto Lietuvos istoriografijoje dominuojančios politinės istorijos tyrimų krypties⁷. Jis nuo pat pradžių savo tyrimą aiškiai suvokė kaip platesnės socialinės istorijos dalį. Toks požiūris jam leido apčiuopti vieną svarbiausių ankstyvosios LDK visuomenės raidos tendencijų – kintančią sociopolitinę krašto struktūrą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo metu. Ivinskis šiuos pokyčius pavaizdavo per valstiečių „laisvės“ sampratos evoliuciją⁸. Tariamai aiškioje „laisvės“ sąvokoje atpažinęs konkretų istoriniam laikotarpiui būdingą socialinį turinį, arba, kitais žodžiais tariant, nusakęs tuometinės valstiečių „laisvės“ formas, Ivinskis pademonstravo gebėjimą istorinių šaltinių (šiuo atveju Vytauto ir Vokiečių ordino magistrų korespondencijos) kalboje atrasti socialinį procesą atspindinčius semantinius laukus. Grįžęs į Lietuvą, Ivinskis išsiugdytus kompleksi-

⁴ Pvz.: Curtius E. R. *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern, 1948; Huizinga J. *Viduramžių ruduo*, vertė A. Gailius. Vilnius, 1996 (orig. 1919); Pirenne H. *Mahomet et Charlemagne*. Paris-Bruxelles, 1936; Irsigler F. *Zu den gemeinsamen Wurzeln von „histoire régionale comparative“ und „vergleichender Landesgeschichte“ in Frankreich und Deutschland* // *Atsma H., Burguiere A.* (éds) *Marc Bloch aujourd'hui. Histoire comparée*. Paris, 1990, s. 73–85.

⁵ K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas // Konstantinas Jablonskis ir istorija / Sud. E. Rimša. Vilnius, 2005 (čia minimas 1931 12 19 Jablonskio laiškas, p. 268).

⁶ Iš gausios literatūros apie Ivinskį žr.: *Bumblauskas A.* Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos // Lietuvos istorijos studijos, 1997. T. 4, p. 14–34; *Lasinskas P.* Zenono Ivinskio teorinės nuostatos ir paieškos XX a. 4-me dešimtmetyje // *Lituanistica*, 2000. Nr. 1–2, p. 1–15.

⁷ Kitas tuo pat metu pasirodęs ir Lietuvos istoriografiją žymiai atnaujinęs veikalas buvo *Juozapo Stakausko* *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*. Kaunas, 1934 (daktaro disertacija Vienoje pagrindu). Plg. *Petrauskas R.* Juozapas Stakauskas ir medievistikos pradžia Lietuvoje // *Stakauskas J.* *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. Vilnius, 2004 (antras leidimas), p. 283–286.

⁸ *Ivinskis Z.* *Geschichte des Bauernstandes in Litauen: Von den ältesten Zeiten bis zum Anfaß des 16 Jahrhunderts*. Berlin, 1933, s. 42–52. Plg. tos pačios problemos aptarimą: *Łowmiański H.* *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 1. Wilno, 1931, s. 251–253.

nio tyrimo įgūdžius greitai panaudos naujose istoriografijos kryptyse, ieškodamas socialinių Lietuvos christianizacijos, vėliau Reformacijos kontekstų, bandydamas keisti tradicinį požiūrį į Vokiečių ordiną ar kai kuriuos Lietuvos valdovus ir pan.⁹

Dar integresnis požiūris būdingas Łowmiańskio studijai (be kita ko, čia ryškiau juntama Paryžiuje pažintų socialinių mokslų įtaka)¹⁰. Jo knygos pavadinime į pirmą vietą iškeltas visuomenės (o ne valstybės) dėmuo buvo neabejotinai sąmoningas sprendimas taip akcentuoti naują istoriografinę prieigą. Tradicinius ir niekur nevedančius istorikų ginčus apie Lietuvos valstybės susiformavimą Mindaugo ar ikimindauginiais laikais jis perkėlė į kitą lygmenį, pasiūlydamas teoriją apie ilgalaikį Lietuvos valstybės formavimąsi ir su juo susijusius visuomenės pokyčius nuo XIII iki XV a.¹¹. Esminė studijos naujovė buvo politinių, socialinių ir ekonominių veiksnių sąryšis, kartu pabrėžiant nevienodus šių sferų raidos ritmus ankstyvojo valstybingumo epochoje. Modernios europinės medievistikos tendencijas atliepė ir didelis dėmesys istorinei (politinei) geografijai – pirmuosiuose abiejų tomų skyriuose kalbama apie baltų genčių apgyvendinimo ir teritorijų formavimosi ypatumus. Taip suvokiama istorinė geografija buvo visuomenės istorijos dalis, ir toks požiūris smarkiai skyrėsi nuo tuomet, beje ir vėliau, ilgai dominavusios „kartografinės“ istorinės geografijos koncepcijos. Naujus horizontus atvėrė ir nuo pat pradžių iškeliama istorinės komparatystikos reikšmė. Tiesa, Łowmiańskis lyginamojo metodo privalumus apibrėžė gana atsargiai, teigdamas, kad palyginimo produktyvumas tiesiogiai priklauso nuo lyginamų subjektų etninio ir kultūrinio artumo ir visų pirma siūlė lyginti didžiųjų baltų regionų (Lietuvos, Latvijos, Prūsijos) situaciją (pavyzdžiui, kaimo struktūros šiuose regionuose palyginimas)¹². Šia prasme jo mokymas neprilygo kur kas plačiau šį metodą suvokusiam Marcuui Blochui¹³. Tačiau nepaisant įvadinių išlygų, Łowmiańskis kiekvieną naują studi-

⁹ Pvz.: *Ivinskis Z.* Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, Kaunas, 1933 [Atspaudas iš Athenaeum, 1933. T. 4]; *Ivinskis Z.* Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų // *Athenaeum*, 1935. T. 6, p. 1–64; *Ivinskis Z.* Rinktiniai raštai. T. 4. Roma, 1987.

¹⁰ Apie Łowmiańskį: *Bardach J.* Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Litwy historycznej // *Bardach J.* O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988, s. 399–430; *Kosman M.* Szkic do portretu Uczzonego // *Łowmiański H.* Prusy-Litwa-Krzyżacy. Warszawa, 1989, s. 5–34; *Kijas A., Pietkiewicz K.* (red.) Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło. Poznań, 1995.

¹¹ Dar 1988 m. Juliuszas Bardachas šį veikalą pavadino didžiausiu iki šiol lituanistinės medievistikos pasiekimu (*Bardach J.* Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Litwy historycznej // *Bardach J.* O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988, s. 402). Plg. lietuvių istoriografijos požiūrį: *Gudavičius E.* Ar pasistūmėta sovietinėje istoriografijoje po Henryko Łowmiańskio „Studijų apie Lietuvos valstybės ir visuomenės genezę“ // *Lietuvos istorijos studijos*, 1998. T. 5, p. 7–21.

¹² *Łowmiański H.* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. T. 1. Wilno, 1931, s. VIII, XI–XII.

¹³ Pvz.: *Bloch M.* La société féodale. T. 1–2. Paris, 1939–1940 ir metodologinį straipsnį – Toward a Comparative History of European Societies // *Land F. C., Riemersma J. C.* (eds.) Enterprise and Secular Change. Readings in Economic History. Homewood, Il., 1953, pp. 494–521.

jos skyrių pradėdavo pristatydamas platesnį istorinį ir istoriografinį problemos kontekstą. Pasirinkęs istorinę komparatyvistiką, Łowmiański jai liko ištikimas ir toliau: jau po kelių metų iškėlęs feodalizmo Lietuvoje problemą, jis iš esmės peržengė savo paties užsibrėžtas ribas¹⁴.

Tai buvo iš tiesų svarbus žingsnis, nes vedė prie medievistikai kaip disciplinai būtino platesnio, nacionalinių valstybių sienas įveikiančio požiūrio, kuris pokyčius krašto visuomenėje, ekonomikoje, kultūroje vertė sieti su universalaus krikščioniškų Viduramžių pasaulio įtakomis¹⁵. Ir Henrykas Łowmiański, ir Zenonas Ivinskis lemtingus lūžius Lietuvos istorijoje tiesiogiai interpretavo kaip aplinkinio pasaulio, „priartėjančios ar nutolstančios civilizacijos“ poveikio rezultatą. Didesnis ar mažesnis šio poveikio pasireiškimas lėmė intensyvumą permainų, kurių negalima vertinti kaip neišvengiamą ir evoliucinę vidinę krašto raidą.

Ryškėja dar viena įsidėmėtina dviejų istorikų mokslinės kūrybos paralelė. 1938 m. pasirodė Ivinskio knyga apie Nemuno prekybą¹⁶, kurioje mažai naudotų šaltinių tyrimais buvo pagrįstas teiginys, kad ši prekyba LDK visuomenėje reikšmingesnę vaidmenį pradėjo vaidinti tik nuo XV a. pabaigos. Tai iš pagrindų pakeitė ligtolinius iš modernių laikų perspektyvos atėjusius vertinimus apie tariamai objektyvius ir amžinus Lietuvos valdovų siekius dominuoti Nemuno upės baseine. Ivinskio tyrimai atskleidė, kad šiuos siekius pagimdė besikeičianti ekonominė Vakarų pasaulio konjunktūra, suaktualinusi prekybą mediena ir grūdais su rytine savo civilizacijos periferija. Pastebėjęs šią sąsają, Ivinskis atskleidė ir kitą su ja susijusį reiškinį (čia jo integralus požiūris matyti ryškiausiai): naujas tarptautinės prekybos faktorius XV–XVI a. sandūroje sukėlė Lietuvos agrarinės visuomenės pokyčius, kuriuos vainikavo XVI a. vidurio Valakų reforma. Ivinskio tyrimus netiesiogiai papildė Łowmiański (ir vėlgį) tais pačiais 1938 metais pasirodžiusi studija apie Mogiliovo iškilmą į prekybinę metropoliją XVI a.¹⁷. Tokio iš pirmo žvilgsnio tik regioninės istorijos rėmuose reikšmingo atvejo tyrimas leido suvokti XVI a. LDK istorijos raidos kryptį – kur kas svarbesnį reiškinį, iš esmės pakeitusį

¹⁴ *Łowmiański H.* Zagadnienie feudalizmu w W. Księstwie Litewskim // Pamiętnik VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie. T. 1. Lwów, 1935, s. 209–219.

¹⁵ Komparatyvinio požiūrio būtinybę Ivinskis konstatuoja straipsnyje: Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje // *Židinys*, 1936. Nr. 5–6, p. 509. Plg. taip pat jo straipsnius: Lietuvos istorijos problemos // *Naujoji Romuva*, 1935. Nr. 12–13, p. 288–292; Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar // *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*. T. 3. Kaunas, 1939, p. 320–341.

¹⁶ *Ivinskis Z.* Lietuvos prekyba su Prūsais iki XVI a. pradžios. Kaunas, 1938.

¹⁷ *Łowmiański H.* Handel Mohylewa w XVI w. // *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*. T. 2. Kraków, 1938, s. 517–547. Taip pat kitas jo straipsnis: Struktura gospodarcza Mohylewa w czasach pomiary włóczęj // *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych*, 1939. T. 8, s. 37–91.

ekonominės ir socialinės Vakarų įtakos ir karinio Rytų faktoriaus susikryžiovimą. Šie atradimai nebūtų įmanomi be adekvataus istorinės situacijos Vakarų ir Vidurio Rytų Europoje įvertinimo, taigi be to europinio konteksto, kuris būtinas norint pažinti vėlyvųjų Viduramžių socialinę ir politinę situaciją. Kiek ironiška, kad naujoji viskas ekonominio faktoriaus įvertinimas iš esmės liko nepastebėtas ir neišplėtotas marksistinėje Lietuvos istoriografijoje. Teko laukti anglo Stepheno C. Rowello, kad sužinotumėm apie Dauguvos prekybos reikšmę ankstyvųjų Lietuvos monarchų valdžios sistemai¹⁸.

Aptartinas dar vienas aspektas, leidžiantis kalbėti apie Łowmiańskio ir Ivinskio mokslinių interesų panašumą. Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Ivinskis pradėjo didelį tyrimo projektą, prie kurio, pasikeitus gyvenimo sąlygoms, niekuomet negrįžo ir iš kurio (atsitiktinai) liko nedidelė įvadinė dalis¹⁹. Tai buvo Lietuvos istorijos šaltiniams ir jų kritikai skirtas projektas, liudijantis didelį istoriko dėmesį pamatinei istoriografijos disciplinai. Išlikusioje studijoje atsiskleidžia itin platus ir kompleksiškas Ivinskio požiūris į istorinius šaltinius, jų pobūdį ir prigimtį. Greitinant su Łowmiańskio moksliniu palikimu šio projekto paralelė galėtų būti taip pat neužbaigtas, tik vėliau paskelbtas istorinės demografijos tyrimas (LDK kariuomenės surašymo ir kt. duomenimis)²⁰. Šiame Łowmiańskio darbe atrandame tai, ką galima būtų pavadinti moderniosios šaltinotytros metmenimis – šaltinotytros problemos formulavimas, metodologinės šaltinių kritikos įžvalgos ir hipotezės, prie kurių prieinama sudėtingos šaltinių komplekso interpretacijos keliu. Tai buvo istorijos šaltinių „prakalbinimas“, kurį dažnai minėjo Analų mokyklos kūrėjai ir kiti medievistikos avangardo istorikai, šis tyrimo metodas leido senai atrastuose šaltiniuose įžiūrėti naujus informacinius klodus. Kita šio tyrimo strategijos pusė buvo istorinė retrospekcija, kuri mažai šaltinių palikusios epochos visuomenę ir jos demografiją tyrinėjusį Łowmiańskį nukeldavo į XVI a., ar net į XVIII a.²¹. Vėlesnių laikų duomenų analizė, adekvačiai įvertinus įvairias istorines aplinkybes, galėjo gerokai praturtinti skurdžiais šaltiniais disponuojančius istorikus ir atverti galimybes iškelti naujas mokslines problemas.

Apžvelgus kai kuriuos šių dviejų istorikų medievistinių tyrimų aspektus, kyla natūralus klausimas apie jų tarpusavio santykius ir komunikaciją, t. y. akademi-

¹⁸ Rowell S. C. Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345 / iš anglų kalbos vertė O. Aleksa. Vilnius, 2001.

¹⁹ Ivinskis Z. Lietuvos istorijos šaltiniai. Klaipėda, 1995.

²⁰ Łowmiański H. Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI: Zaludnienie w roku 1528. Poznań, 1998.

²¹ Apie šio metodo reikšmę kalba ir Ivinskis Z. Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts (Historische Studien H. 236). Berlin, 1933, s. 17–18.

nus ryšius, kuriuos turėjo skatinti ne tik bendras tyrimo objektas, bet ir panašūs požiūriai į istorijos mokslą. Taigi pereiname prie antros šio straipsnio dalies, skirtos medievistikai ne tiek Vilniuje ir Kaune, kiek veikiau tarp Vilniaus ir Kauno. Taip jau susiklostė, kad abu istorikai tapo to paties, bet skirtingai vadinto, Vilniaus universiteto profesoriais. Ivinskis į Vilnių atsikraustė 1940 m., kuomet Łowmiański universitete jau nebedirbo. Vilniuje jie teoriškai galėjo susitikti ir bendrauti, nes Łowmiańskių šeima čia toliau liko gyventi iki karo pabaigos. Deja, duomenų apie susitikimus rasti nepavyko. Turint omeny daugeliu požiūriu įtemptą to meto situaciją mieste ir universitete, nebūtų nieko keista, kad tų susitikimų ir nebuvo.

Po karo kontaktai tapo neįmanomi jau dėl kitų priežasčių: vienas istorikas atsidūrė egzilyje, kitas gyveno sovietizuotoje Lenkijoje. Šaltinių apie jų bendravimą stoka verčia trumpai apsistoti ties lenkų ir lietuvių istorikų komunikacijos problema apskritai²². Kaip yra žinoma, modernių laikų lietuvių istorikų koncepcijos gimė iš aštrios polemikos su lenkų istoriografija: ne vienu atveju kaip savita lenkų darbų antitezė. Lenkų autorių siūlomas Lietuvos istorijos vaizdas buvo esminis iššūkis besiformuojančiai lietuvių istoriografijai²³. Suprantama, kad pagrindiniai ginčai vyko dėl bendros lenkų ir lietuvių istorijos Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais. Nepaisant vertinimo skirtumų, lenkų istorikų darbai Lietuvoje buvo suvokiami kaip svarbūs metodologiniai tyrimų pavyzdžiai, į kuriuos vertėjo lygiuotis, o solidūs šaltinių leidimai (Anatolio Lewickio, Władysława Semkowicziaus, Jano Fijałeko, Stanisława Kutrzebos ir kt.) buvo kiekvieno senosios Lietuvos problemas tyrinėjančio istoriko parankinėje bibliotekoje. Tarpukaryje buvo pamėginta užmegzti ir pirmuosius asmeninius istorikų kontaktus²⁴. Vykstant konfliktui dėl Vilniaus, tokių ryšių mezgimas buvo itin sudėtinga problema. Tik 1929 m. Kaune apsilankę pirmieji lenkų istorikai – medievistas Władysławas Semkowiczius ir archeologas Włodzimierz Antoniewiczus²⁵. Kaip teigė savo iš karto po kelionės parašytuose atsiminimuose Semkowiczius (beje, išleistuose paties autoriaus lėšo-

²² Kai kurie šio klausimo aspektai paliesti: *Petrauskas R.* Mediewistyka polska a historiografia litewska (straipsnis spaudoje).

²³ Apie istorijos mokslą tarpukario Lietuvoje: *Lasinskas P.* Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004; *Selenis V.* Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas. Vilnius, 2007.

²⁴ Žr. taip pat *Selenis V.* Kontakty historyków Polski i Litwy w okresie międzywojennym (1920–1939) // *Lituano–Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, 2005. T. 11, s. 255–263.

²⁵ Apie šią kelionę žr. *Bardach J.* Z dziejów polsko-litewskich stosunków naukowych w dwudziestolecu międzywojennym // *Przegląd Wschodni*, 1997. T. 4, z. 2 (14), s. 365–379; *Bardach J.* Władysława Semkowicza udział w zbliżeniu polsko-litewskim // *Malc J., Uruszczak W.* (red.) *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin.* Kraków, 1999, s. 355–361. Plg. *Łossowski P.* Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939. Warszawa, 1985, s. 253.

mis), „buvome pirmieji lenkų mokslininkai, gavę leidimą vykti į Lietuvą“²⁶. Atsiminimuose Semkowiczius išsamiai pasakojo apie savo akademinius susitikimus, apie tris brolius Biržiškas ir kitus Kauno universiteto profesorius, bet nė žodžiu neužsiminė apie kurį nors lietuvių istoriką. Lietuvių medievistika lenkų istorikams dar turbūt buvo išsamesnio aptarimo neverta egzotika. Reikia pridurti, kad tokia situacija sparčiai keisis, gimstanti nauja lietuvių istorikų karta patrauks lenkų kolegų dėmesį, ir jau 1935 m. Stanisławas Zajączkowski pagrindiniam Lenkijos istorikų leidiniui „Kwartalnik Historyczny“ parašys plačią Lietuvos istoriografijos apžvalgą²⁷. 1934 m. į Kauną atvyko dar vienas iškilus lenkų medievistas Henrykas Paszkiewiczius, pristatęs Lenkijos pusės pasiūlymą dėl bendradarbiavimo aukštojo mokslo srityje²⁸. Tačiau politinė situacija buvo pernelyg nepalanki, politinių santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos atšilimas baigėsi ir daugiau apie tokio pobūdžio vizitus nebegirdime. Nebuvo įgyvendintas Semkowicziaus ketinimas įsteigti Krokuvos universitete Lietuvos istorijos katedrą, neįvyko planuotos kitų istorikų kelionės (tarp jų ir Oskaro Haleckio²⁹). Bet kuriuo atveju į akis krinta medievistų dominavimas, bandant megzti kultūrinius ryšius tarp abiejų šalių. Ir tai, ko gero, nėra atsitiktinis dalykas: šiuos žmones siejo bendros istorinio pažinimo temos, tie patys šaltiniai ir archyvai, o žvelgiant plačiau – savo tarptautines šaknis turinčiame moksle jie negalėjo išsitemkti siaurų nacionalinių istoriografijų rėmuose.

To meto komunikacinės situacijos sudėtingumą neblogai parodo vienas 1933 m. rašytas lietuvių istoriko Konstantino Jablonskio laiškas, kuriame jis tuo metu Berlyne gyvenančio Zenono Ivinskio prašė persiųsti į Lenkiją laiškus su savo straipsnių atspaudais Janui Jakubowskiui ir Władysławui Semkowiczui³⁰. Beje, toks korespondencinis ryšys lėmė, kad Semkowicziaus prieš pat Antrąją pasaulinį karą baigtame rengti Vilniaus katedros dokumentų rinkinyje sutinkame retą bendradarbiavimo pavyzdį: lenkų mokslininko padėką Jablonskiui už Kauno archyve saugoto dokumento nurašymą³¹. Galimas dalykas, kad ir tuo pat metu

²⁶ *Semkowicz W.* Wspomnienia z Litwy Kowieńskiej. Kraków, 1930 [Nakładem autora], s. 3.

²⁷ *Zajączkowski S.* Litewski ruch naukowy w zakresie historii // *Kwartalnik Historyczny*, 1935. T. 49, s. 301–339. Sutrumpinta versija anglų kalba: *The historical sciences in Lithuania* // *Baltic and Scandinavian Countries*, 1938. T. 4, pp. 239–246.

²⁸ *Makowski B.* Litwini w Polsce 1920–1939. Warszawa, 1986, s. 261.

²⁹ *Bardach J.* Władysław Semkowicza udział w zbliżeniu polsko-litewskim // *Malc J., Uruszczyk W.* (red.) *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków, 1999, s. 357.

³⁰ K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas // *Konstantinas Jablonskis ir istorija* / Sud. E. Rimša. Vilnius, 2005, p. 280, 306, 307 (Konstantino Jablonskio laišškai 1932 01 10, 1932 08 22 ir 1932 11 29).

³¹ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* / Wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz. Kraków, 1932–1948, nr. 467.

Łowmiańskio parengtame Vilniaus cechų aktų rinkinyje esanti medžiaga iš Kauno buvo tokių santykių rezultatas³². Tačiau tokie atsitiktiniai kontaktai negalėjo atstoti pilnaverčio bendravimo, ir tai tiesiogiai atsiliepė mokslinės informacijos sklaidai: lenkų istorikų darbai Lietuvoje buvo žinomi, cituojami, tačiau prie intensyvesnio mokslinio dialogo (recenzijos, konferencijos ir pan.) neprieita. Panašiai kaip senesnė lietuvių istorikų karta studijavo Rusijoje ar Šveicarijoje, jaunieji lietuvių istorikai studijoms ir stažuotėms rinkosi vokiečių, austrų ar prancūzų universitetus, bet nė vienas jų neturėjo galimybės ilgesnei akademiniai išvykai į Lenkiją. Tai, kad tokių planų galėjo turėti ne vienas, liudija pavyzdys būsimo pagalbinių istorijos mokslų Lietuvoje kūrėjo Antano Vasiliausko, kuris ketino disertaciją rengti Krokuvoje, konsultuodamasis su Semkowicziumi, tačiau galiausiai ją parašė Vienoje³³. Laiške Jablonskiui apie norą stažuotis Krokuvoje buvo užsiminęs ir Ivinskis. Tokia situacija lėmė ir kitą istoriografinę problemą – Lietuvoje daugiausia domėtasi lituanistiniais lenkų istorikų tyrimais ir mažai žinota apie metodologiškai naujoviškus lenkų medievistų, tokių kaip Kazimierz Tymieniecki, Janas Rutkowski ar Karolis Buczekas, darbus.

Šiame akademinų ryšių kontekste Łowmiańskio ir Ivinskio atvejai vėlgi yra kiek išskirtiniai. Pirmasis, mėgindamas pasinaudoti ketvirtojo dešimtmečio pradžioje pastebimu santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos pagyvėjimu, galbūt ir savo lietuviškomis šaknimis, 1932 m. nuvyko į Kauną, kur netgi vedė derybas dėl galimos profesūros Vytauto Didžiojo universitete³⁴. Ir nors šios derybos baigėsi be rezultatų, Łowmiańskis liko atidus lietuvių istoriografijos skaitytojas ir vertintojas. Beje, Konstantino Jablonskio laiške Ivinskiui, iš kurio sužinome apie Łowmiańskio susitikimus su lietuvių kolegomis, šis vizitas paminėtas tik lakonišku sakiniu³⁵. Tuo tarpu Ivinskis vienas pirmųjų Lietuvoje pamėgino įveikti išankstines neigiamas nuostatas lenkų istoriografijos atžvilgiu. 1935 m. kolektyvinėje monografijoje „Jogaila“ jis parengė paskutinįjį apibendrinamąjį skyrių „Jogaila valstybininkas ir žmogus“, už kurio „naujoviškas autoriaus mintis“ leidėjai (kaip specialioje išnašoje nurodyta straipsnio pradžioje) atsakomybę paliko jam pačiam³⁶. Atrodo, kad

³² Akty cechów wileńskich 1495–1759 / zebrał i przygotował do druku H. Łowmiański, przy współudziale M. Łowmiańskiej i S. Kościółkowskiego. Poznań, 2006 (pirm. leidimas – Wilno, 1939), s. VIII (Jano Jurkiewicziaus įvadas).

³³ Čapaitė R. Istorikas Antanas Vasiliauskas (Vasys) (1902–1974) // Mūsų praeitis, 1992. T. 2, p. 57–58.

³⁴ Kosman M. Szkic do portretu Uczonego // Łowmiański H. Prusy-Litwa-Krzyżacy. Warszawa, 1989, s. 7; Żytkowicz L. Moje spotkania z Profesorem Łowmiańskim // Kijas A., Pietkiewicz K. (red.) Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło. Poznań, 1995, s. 196.

³⁵ K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas // Konstantinas Jablonskis ir istorija / Sud. E. Rimša. Vilnius, 2005, p. 307 (Konstantino Jablonskio laiškas 1932 11 29).

³⁶ Šapoka A. (red.) Jogaila. Kaunas, 1935, p. 311.

tokios atsakomybės autorius nevengė: toliau laužydamas vietinio istorijos mokslo stereotipus³⁷, jis neabejotinai prisidėjo prie to, kad paskutiniaisiais nepriklausomybės metais Lietuvos istorikai tapo kur kas atviresni kitų kraštų istoriografijoms³⁸. Šiame kontekste minėtina ir Ivinskio recenzija Łowmiańskio monografijai apie lietuvių visuomenės ir valstybės pradžią, kurioje jis pabrėžė novatorišką naujos lenkų istorikų kartos tyrimų braižą ir išskirtinę Łowmiańskio studijos reikšmę³⁹ bei (kad ir negausi) jo korespondencija su lenkų istorikais⁴⁰. Taip pat ir Łowmiańskis paskelbė Ivinskio knygos apie valstiečius išsamią recenziją, kurioje, nevengdamas kritinių pastabų, teigiamai įvertino šį ankstyvą lietuvių autoriaus tyrimą⁴¹.

Abiejų istorikų gyvenimas po karo atspindėjo skirtingus Vilniaus ir Kauno medievistikos likimus. Łowmiańskis Poznanėje išplėtojo Vilniuje pradėtus darbus ir sukūrė žymią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tyrėjų mokyklą⁴². Į Vakarus pasitraukęs Ivinskis, nors ir paskelbė nemažai reikšmingų darbų, taip ir neatrado tinkamos akademinės aplinkos. Tarpukario Lietuvoje susiformavusi medievistų karta sovietų okupacijos metu buvo išblaškyta, besiformuojanti mokslo tradicija nutrūko drauge su disciplinai būtiniais tarptautiniais ryšiais.

Tarpukario Lenkijos ir Lietuvos konflikto metu buvo padalytas ne tik istorinis LDK branduolys. Vilniuje ir Kaune LDK praeitį studijuojantys istorikai skaitė tas pačias knygas ir analizavo tuos pačius šaltinius, tačiau gyveno, dirbo ir mąstė savo istoriografijos rėmuose. Jie atrasdavo naujas tyrimų erdves, tačiau nemėgino giliau pažvelgti į kaimynystėje esančių istorikų dirbtuvę. Ir pagrindinė kliūtis buvo ne vienai pusei iškylantis (lietuvių) kalbos barjeras, o kitai (bent jau iš pradžių) profesionalumo stoka. Abipusio susidomėjimo paviršutiniškumas buvo senojo

³⁷ Plg. 15 išn. nurodytus straipsnius. Atsiliepimuose apie tarptautinius istorikų suvažiavimus Ivinskis taikliai pastebėdavo kaimyninių kraštų istoriografijų tendencijas, šiame kontekste neužmiršdamas įvardyti Lietuvos istorijos mokslo problemų. Būdinga, kad jo akiratyje atsidurdavo ir Lietuvoje tuo metu menkai žinomi Lenkijos socialinės ir ekonominės istorijos atstovai: F. Bujakas, J. Rutkowskis, S. Inglotas ir tuomet dar jaunas, o vėliau pagarsėjęs M. Małowistas (*Ivinskis Z. Pabaltijo istorijos problemos* // *Židinys*, 1937. Nr. 10, p. 257–268; *Ivinskis Z. Istorijos mokslas tarptautiniame forume* // *Židinys*, 1938. Nr. 8–9, p. 228–241).

³⁸ Tai neliko nepastebėta Lenkijos istorikų. Plg. *Ochmański J. Zenono Ivinskio nuopelnai Lietuvos istorijos mokslui* // *Varsmos*, 1972. Nr. 5–6, p. 3–6.

³⁹ *Židinys*, 1934. Nr. 5–6, p. 568–590. Verta pacituoti Ivinskio recenzijos pabaigą: „Ji [Łowmiańskio studija] yra lietuvių istorinėje literatūroje pats žymiausias įnašas ne tik lenkų kalba, bet ir apskritai. Lietuvos istorijos tyrinėjimas ilgai dar turės tuo veikalu domėtis“ (p. 570).

⁴⁰ *Selenis V. Kontakty historyków Polski i Litwy w okresie międzywojennym (1920–1939)* // *Lituano-Slavica Posnaniensia: Studia Historica*, 2005. T. 11, p. 260. Pvz.: Jano Adamaus 1938 09 14 ir Zajączkowskio 1939 06 15 laišakai Ivinskiui iš Vilniaus. Kaip tragiška ironija nuskamba antrojo laiško vokiška laiško kalba ir pirmojo kvietimas aplankyti Vilnių.

⁴¹ *Ateneum Wileńskie*, 1935. T. 10, s. 354–362.

⁴² Plg.: *Bardach J. Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Litwy historycznej* // *Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988.

„istoriografinio nepasitikėjimo“ reliktas. Henryko Łowmiańskiego veikla Vilniuje ir Zenono Ivinskio Kaune dvejopai atspindi mėginimus įveikti savo istoriografijų ribas. Sutelkę dėmesį į visuomenės istorijos problemas, jie į vietinės istoriografijos lauką perkėlė moderniosios europinės medievistikos daigus. Tačiau ne mažiau svarbi buvo ir kita šios jų veiklos pusė – mažiau politizuotos visuomenės istorijos temos kūrė prielaidas (tuomet taip ir nerealizuotas) formuoti tarptautinei LDK istorijos tyrinėtojų bendruomenei. Kaip savo apžvalgoje apie VIII tarptautinį istorikų kongresą pažymėjo aktyvus tokio pobūdžio suvažiavimų dalyvis Z. Ivinskis, tokie kongresai yra galimybė „užlyginti nesveiko šovinizmo ir klaidingai supras-to nacionalizmo iškastus griovius tarp tautų ir valstybių per pozityvų mokslinį bendradarbiavimą“⁴³.

⁴³ *Ivinskis Z.* Istorijos mokslas tarptautiniame forume // *Židinys*, 1938. Nr. 8–9, p. 241.